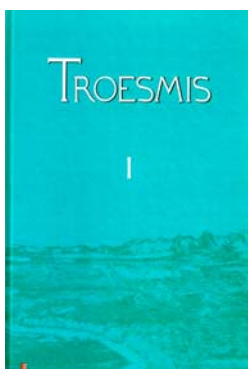

RECENZJE

STUDIA EUROPAEA GNESNENSIA 18/2018

ISSN 2082-5951

DOI 10.14746/seg.2018.18.25

Leszek Mrozewicz

<https://orcid.org/0000-0002-4670-1959>

(Gniezno)

INTEGRACJA PRZEZ PRAWO

Troesmis I. Die Forschungen von 2010-2014, red. Cristina-Georgeta Alexandrescu, Christian Gugl, Barbara Kainrath, Mega-Verlag, Cluj-Napoca 2016, ss. 554, ilustracje barwne i czarno-białe w tekście

Troesmis (dz. Iglitã, okolica Turcoaia w Dobrudży) to jedno z najważniejszych miast rzymskich w dolnym biegu Dunaju, w prowincji Mezja Dolna (Moesia inferior). Już w okresie geto-trackim pełnił ważną rolę strategiczną, atakowany często przez plemiona zza Dunaju. W roku 15 po Chr. Troesmis na krótko dostał się w ręce lewobrzeżnych Getów, potrzebna była rzymska interwencja zbrojna (Ovid. Pont. IV 9,79-80; Betz 1939, szp. 591; Doruțiu-Boilã 1980, s. 157). Po wojnach dackich (101-106) Trajan ulokował tu legion V Macedoński (*legio V Macedonica*)¹: jego zadaniem była ochrona tego newralgicznego odcinka Dunaju przed najazdami plemion ze stepów nadczarnomorskich (Betz 1939,

---

¹ Niewykluczone, że wcześniej stacjonował tu oddział konny wojsk pomocniczych, à la *I Pannoniorum*, zob. Tomas 2017, s. 106 z dokumentacją.

szp. 592; Burian 2002). Stosunkowo szybko w bezpośrednim sąsiedztwie legionu rozwinęło się osiedle przyobozowe – *canabae legionis V Macedonicae*, podległe jurysdykcji legata legionu. W niewielkiej odległości od niego uformowała się osada na wskroś cywilna – *vicus Troesmium* (Vulpe 1953; Doruțiu-Boilă 1976). W roku 163 legion V Macedoński oddelegowany został na wojnę na Wschodzie, przeciwko Partom, i nigdy już do Troesmis nie wrócił. Swoistą rekompensatą dla mieszkańców było nadanie Troesmis, najprawdopodobniej *vicus Troesmium* (Doruțiu-Boilă 1976), rangi rzymskiego *municipium* (por. jednak Betz 1939, szp. 595-596). Stało się to w okresie wspólnego panowania Marka Aureliusza i Kommodusa (czerwiec 177 – marzec 180). Miasto rozwijało się dynamicznie, prawdopodobnie było siedzibą dolnomezyjskiego *concilium provinciae* (Betz 1939, szp. 596). W okresie późnoantycznym Troesmis znalazł się w prowincji Scythia (obejmowała dzisiejszą Dobrudżę), w jego obrębie stacjonował legion II Herkulijski (*legio II Herculia*) oraz *milites Secundi Constantini* (Betz 1939, szp. 594; Doruțiu-Boilă 1976; Burian 2002). Pozostały po nich dwa punkty fortyfikacyjne, w literaturze określane jako wschodni i zachodni, powstałe jednak na bazie zabudowy wcześniejszej (Betz 1939, szp. 594-595; Doruțiu-Boilă 1976; Doruțiu-Boilă 1980, s. 155).

Omawiana książka jest prezentacją pierwszych systematycznych badań w Troesmis. Te rozpoczęły się co prawda już na początku lat 60. XIX wieku, nie miały jednak specjalnego szczęścia i trudno by je nazwać „systematycznymi” (s. 29), również ze względu na zawilgość natury politycznej (s. 29-68). Wyniki pierwszych poszukiwań archeologicznych nigdy w całości nie zostały opublikowane, po części dlatego, że dla wielu badaczy najważniejszy był materiał epigraficzny (Betz 1939, szp. 591-592). Podjęte w roku 1977 badania ratunkowe też nie doczekały się kompleksowej publikacji (s. 67).

Austriacko-rumuński zespół realizatorów Projektu Troesmis² postawił sobie za zadanie, przy zastosowaniu nieinwazyjnych metod archeologicznych³, wyjaśnić kilka ważnych problemów badawczych (s. 11-13): 1. lokalizacja obozu legionu V Macedońskiego; 2. zasięg osiedla przyobozowego (*canabae*); 3. określenie położenia, wielkości i struktury cmentarzysk; 4. przebadanie tzw. twierdzy wschodniej i zachodniej, a przy okazji zweryfikowanie związanych z nimi

² W skład którego wchodzi autorzy prezentowanego tomu: Cristina-Georgeta Alexandrescu (Bukareszt), Adriana Panaite (Bukareszt), Christian Gugl (Wiedeń), Gerald Grabherr (Innsbruck), Barbara Kainrath (Wiedeń), Roman Sauer (Wiedeń) oraz Alice Waldner (Wiedeń); współautorem tomu jest także niemiecki badacz Werner Eck (Köln), od lat pracujący nad edycją i interpretacją *lex municipalis Troesmium*.

³ „mittels zerstörungsfreier archäologischer Prospektionsmethoden” (s. 11).

wcześniejszych hipotez badawczych; 5. rekonstrukcja sieci drogowej i systemu wodociągowego; 6. zidentyfikowanie jak największej liczby rzymskich stanowisk osadniczych w okolicy Troesmis, z jednoczesnym odwołaniem się do przekazów historycznych i epigraficznych.

Przyjęta metoda, to jest poprzestanie na badaniach nieinwazyjnych, wymusza różne ograniczenia. Autorzy słusznie stwierdzają, że

bez nowoczesnych, stratygraficznie dobrze opisanych wykopalisk problemy chronologii osadnictwa mogą być dyskutowane tylko w zawężonym zakresie. Znaleziska z konkretnych warstw stratygraficznych są nieodzowne do wypracowania precyzyjnej chronologii, bez której z kolei niemożliwe jest dokładne opisanie historii zabudowy i osadnictwa w ogóle. Poza tym główne hipotezy dotyczące ewolucji osiedla, jak chociażby problem przekształcenia obozu legionowego w municipium, wyjaśnić można tylko drogą bezpośrednich wykopalisk (s. 12).

Autorzy rozpoczęli swe rozważania rozdziałem poświęconym topografii i warunkom naturalnym okolic Troesmis („Topographie und Landesnatur”, s. 15-28). Poza „standardowym” ich opisem (s. 15-21) uwaga ich koncentruje się na zmianach w regionie po II wojnie światowej (s. 22-27), gdyż „w tym relatywnie krótkim czasie krajobraz kulturowy uległ znaczącym przemianom” (s. 22). Oczywiście stało się tak w wyniku działalności człowieka. Być może zbyt lapidarnie – w tym kontekście – poruszana jest kwestia ingerencji w krajobraz kulturowy regionu w okresie wcześniejszym. Za bardzo udaną i potrzebną uznać należy część czwartą o historii badań i poszukiwaniach archiwalnych („Forschungsgeschichte und Archivrecherchen”, s. 29-74). Obok prezentacji dotychczasowych prac wykopaliskowych znajdujemy tu opis nieznaną (zapomnianą?) dokumentacji z nimi związanej, którą udało się odnaleźć dzięki kwerendzie archiwalnej. To tutaj (zob. także Doruțiu-Boilă 1980, s. 154-159) pozyskujemy informacje o wkładzie badawczym w „odkrywanie” Troesmis tak wybitnych postaci jak inżynier Désiré More (s. 30-31), archeolog Phillipe Anton Dethier, faktyczny odkrywca Troesmis (s. 32), geolog Karl Ferdinand Peters (s. 32-34), dyplomata Édouard Engelhardt (s. 35), architekt Ambroise Baudry i Gustave Boissière (s. 35-48), archeolog i epigrafik Ernest Desjardins (s. 48-50), historyk, archeolog i epigrafik Grigore G. Tocilescu (s. 50-52), Samuel Fenichel (s. 53-53), archeolog Pamfil Polonic (s. 53-58), historyk Emil Coliu, architekt Dinu Theodorescu oraz archeolodzy Aurelian Petre i Ioana Bogdan Cătănicu (s. 58-62). Ostatnia trójka to badacze z okresu po II wojnie światowej – dlatego tylko oni, nie wiadomo. Na s. 62-68 zaprezentowana została krótka krytyka źródeł i aktualny stan badań. Prawdziwym rarytasem natomiast jest zamieszczony na końcu rozdziału aneks – raport A. Baudry’ego (w języku francuskim) z jego prospekcji terenu Troesmis w roku 1865, dotąd niepublikowany (s. 68-74).

Część piąta dotyczy przeglądu badań z lat 2010-2014, a więc z okresu realizacji projektu (s. 75-87). Chodzi tutaj o badania teledetekcyjne, pomiary geodezyjne, geomagnetyczne, prospekcję powierzchniową etc. W części szóstej i siódmej natomiast mamy do czynienia z rozważaniami na temat twierdzy wschodniej (Ostbefestigung, s. 89-127) oraz zachodniej (Westbefestigung, s. 129-150). Obie zajmują zasadnicze miejsce w badaniach nad Troesmis, obie też mają rodowód późnoantyczny, chociaż już G. Tocilescu suponował, że to właśnie w twierdzy wschodniej znajdował się obóz legionu V Macedońskiego, co jeszcze do niedawna nie zawsze tak jednoznacznie było odrzucane (s. 153; zob. Doruțiu-Boilă 1972). Swoją drogą G. Tocilescu przybycie tego legionu do Troesmis widział już w czasach Domicjana, a więc u schyłku pierwszego wieku, ale pogląd ten nie wytrzymał próby czasu. W latach 337-340 twierdza miałaby doznać gruntownej przebudowy i tak przetrwać do czasów Justyniana (zob. s. 91). Być może stacjonował w niej wówczas legion II Herkulijski. Za bardzo cenną uznać należy analizę dokumentacji pozostawionej przez A. Baudry'ego (s. 118-127), zwłaszcza że od jego pobytu na terenie Troesmis (1865) topografia okolicy uległa istotnym przekształceniom.

W twierdzy zachodniej postrzega się niekiedy miejsce ukształtowania się, w drugiej połowie III wieku, miasta późnoantycznego (*Zivilstadt*). To tu miałaby się znajdować siedziba biskupstwa (s. 136-137). Natomiast lokalizację obozu legionowego okresu wczesnego Cesarstwa realizatorzy projektu sugerują na płaskim wzniesieniu między obiema twierdzami [„Die Kaiserzeitliche Siedlung (Legionslager und Lagervorstadt)”, s. 151-195]⁴. Autorzy szczegółowo analizują cały materiał związany z tym miejscem, zarówno przez pryzmat topografii i dotychczasowych badań (s. 151-153), inwentaryzacji pozostałości budowlanych (s. 153-166), jak i badań geofizycznych (s. 166-188). Ważne miejsce zajmuje podrozdział poświęcony „dyskusji i (dalszym) rozważaniom” nad kształtem zabudowy i funkcjonalnością badanego obiektu. Pozostałości zabudowy z okresu pryncypatu i związane z nimi artefakty ujrzały światło dzienne po raz pierwszy dopiero dzięki wykopaliskom przeprowadzonym w latach 70. XX wieku, a więc stosunkowo późno (s. 152). Pamiętamy też krytyczny stosunek do nich (s. 67). To wymusza, wobec braku działań eksploracyjnych, pewną ostrożność w formułowaniu wniosków co do ostatecznej lokalizacji obozu legionowego, a w dyskusji ciągle pojawia się „teren twierdzy wschodniej” jako jedna z możliwości (s. 153). Część dziesiąta dotyczy „wybranych pytań badawczych” odnośnie do

---

⁴ Zob. także Tomas 2017, s. 104-108, z planem na s. 105, ze słuszną lokalizacją *castra* na wyniesieniu płaskiego terenu między twierdzą wschodnią a zachodnią.

samego Troesmis i okolicy („Ausgewählte Fragestellungen zur Siedlung und zum Umland”, s. 445-482). Chodzi tu między innymi o takie zagadnienia, jak lokalizacja amfiteatru (por. Tomas 2017, s. 105), przebieg dróg lokalnych, tradycji sepulkralnej w Dobrudży (groby kurhanowe), zaopatrzenie w wodę (akwedukty).

Rolę szczególną w prezentowanym tomie zajmuje część jedenasta, poświęcona słynnemu już prawu municypalnemu Troesmis („Troesmis und seine *lex municipalis*. Publikation der erhaltenen Kapitel und Kommentar“, s. 483-514), autorstwa Wenera Ecka. Badacz ten w szeregu publikacji (najwcześniejsze: Eck 2013; Eck 2014) pisał o historii odnalezienia dwóch brązowych płyt z fragmentami *lex*, postępie prac nad ich odczytaniem i interpretacją (zob. zestawienie bibliografii). Obie tablice pojawiły się najpierw na międzynarodowym rynku handlu zabytkami antycznymi w roku 2003 (s. 484). Nie było najmniejszej wątpliwości, że pochodziły z nielegalnych wykopalisk i zostały bezprawnie wywiezione za granicę. Ostatecznie po wielu perypetiach powróciły do Rumunii i dzisiaj przechowywane są w Museul Național de Istorie a României w Bukareszcie (s. 485). Fakt odnalezienia *lex municipalis Troesmensium* był sam w sobie niezwykłą sensacją. Dzięki temu Troesmis jest w tej chwili, obok Lauriacum⁵ i Ratiarii (Eck 2016b), trzecim miastem nad Dunajem z zachowanym zapisem fragmentu praw municypalnych. No i rzecz najważniejsza: z tekstu wiemy, że prawa *municipium* Troesmis mógł otrzymać najwcześniej w czerwcu 177 roku, gdy Kommodus został wyniesiony do godności augusta, a najpóźniej przed 17 marca 180 roku, bo wtedy umarł cesarz Marek Aureliusz. Wynika to z przekazanej w tekście oficjalnej nazwy miasta: *municipium Marci Aureli Antoninii et Luci Aureli Commodi Augusti Troesmensium*, efekt współrządów Marka Aureliusza i Kommodusa (s. 497-498; Eck 2015, s. 12). W ten sposób wysuwana wcześniej teoria o datowaniu aktu nadania praw miejskich (municypalnych) na czasy Karakalli (211-217) ostatecznie odeszła do lamusa (Doruțiu-Boilă 1978).

Opublikowanie w prezentowanym tomie *lex municipalis Troesmensium*, źródła bardzo oryginalnego, stanowi rodzaj sfinalizowania dotychczasowych nad nią badań. Werner Eck przedstawił analizę formalną zachowanych płyt, rekonstrukcję tekstu, jego przekład na język niemiecki i interpretację. Jakże to ma znaczenie dla dalszych badań nad Troesmis, nie trzeba zbytnio tłumaczyć⁶. Nie ma

⁵ Przy czym jeśli chodzi o Lauriacum (w Norikum), to z dużymi wątpliwościami, zob. Galsterer 1971.

⁶ Jeszcze w roku 2016, ale już po ukazaniu się omawianej pracy, Werner Eck ponownie, w porozumieniu z redaktorami „Troesmis I”, opublikował ten sam tekst, z niewielkimi zmianami, w *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*; za decyzją tą kryła się chęć dotarcia do jak największego grona specjalistów (Eck 2016a).

przy tym najmniejszej wątpliwości, że *lex municipalis* jest świetnym dowodem integracji regionu ze strukturami Imperium Romanum (Eck 2014; Eck 2015).

Podkreślić trzeba bardzo wysoki poziom merytoryczny tomu „Troesmis I. Die Forschungen von 2010-2014“. Metoda przyjęta przez autorów – a tym samym wykonawców projektu – jest jak najbardziej słuszna, chociaż nie do końca zadowalająca. Niemniej otrzymujemy nader solidny materiał, przygotowany bardzo fachowo. Podkreślić chciałbym świetną dokumentację graficzną (rysunki, fotografie, tabele, plany i mapy), w znacznej części w kolorze, doskonale pomagającą poruszać się w nie zawsze łatwej materii. Pamiętajmy przy tym, że jest to część pierwsza wielotomowego sprawozdania z podjętych badań. Założyć można, że każda kolejna publikacja będzie jeszcze lepsza. W następnym tomie znajdziemy m.in. szczegółowe rozważania nad twierdzą wschodnią i zabudową jej towarzyszącą (s. 127). I na koniec: cieszyć się należy, że Troesmis nareszcie objęty został systematycznymi badaniami archeologiczno-historycznymi, które doprowadzić powinny do wyjaśnienia wielu niuansów z dziejów tego miasta.

Bibliografia

- Betz A. 1939, Troesmis, RE VIIA, szp. 591-596.
 Burian J. 2002, Troesmis, Der Neue Pauly 12/1, szp. 850-851.
 Doruțiu-Boilă E. 1972, Castra legionis V Macedonicae und Municipium Troesmense, Dacia N.S. 16, s. 133-144.
 Doruțiu-Boilă E. 1976, Troesmis, The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, red. R. Stilwell, Princeton, s. 935.
 Doruțiu-Boilă E. 1978, Über den Zeitpunkt der Verleihung des Munizipalrechts in Scythia Minor, Dacia N.S. 22, s. 245-247.
 Doruțiu-Boilă E. 1980, Troesmis, [w:] eadem, Inscriptiones Scythiae Minoris, V: Capidava – Troesmis – Noviodunum, Bucurestiis, s. 154-237.
 Eck W. 2013, La loi municipale de Troesmis: données juridiques et politiques d'une inscription récemment découverte, Revue historique de droit français et étranger, s. 193-213.
 Eck W. 2014, Das Leben römisch gestalten. Ein Stadtgesetz für das municipium Troesmensis aus den Jahren 177-180 n. Chr., [w:] G. de Klejn, S. Benoist (red.), Integration in Rome and in the Roman World, Leiden, s. 75-88.
 Eck W. 2015, Akkulturation durch Recht: Die lex municipalis Troesmensium, [w:] L. Zerbini (red.), Culti e religiosità nelle province danubiane, Bologna, s. 9-18.
 Eck W. 2016a, Die lex Troesmensium: ein Stadtgesetz für ein municipium civium Romanorum, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 200, s. 565-606.
 Eck W. 2016b, Fragmente eines neuen Stadtgesetzes – der lex coloniae Ulpiae Traianae Ratiariae, Athenaeum 2016, s. 538-544.
 Galsterer B. und H. 1971, Zum Stadtrecht von Lauriacum, Bonner Jahrbücher 171, s. 334-348.
 Tomas A. 2017, Living with the Army I. Civil Settlements near Roman Legionary Fortress in Lower Moesia, Warsaw.
 Vulpe R. 1953, Canabenses și Troesmensenses, Studii și Cercetări de Istorie Veche 4, s. 557-582.